

# Inhoud

<b>1</b>	<b>Toverij en religie</b>	<b>9</b>
1.1	Inleiding	9
1.2	Historiografie over toverij in het Vroegmoderne Europa	11
1.3	Historiografie over toverij in de Republiek	16
1.4	De complexe betekenis van toverij	21
1.5	De relatie tussen ketterij en toverij	25
1.6	Vraagstelling	27
1.7	Bronnen en de ordening van het materiaal	30
<b>2</b>	<b>De voorzienigheid</b>	<b>35</b>
2.1	Inleiding	35
2.2	Gods alwetendheid en almacht in prediking en catechese	35
2.3	De voorzienigheid over schepselen begiftigt met rede en een wil	38
2.4	De geschiedenis en de voorzienigheid	41
2.5	Voor- en tegenspoed	43
2.6	Kritiek op andere geloofsrichtingen en het kerkvolk	47
2.7	Prodigia of voortekens	50
2.8	Conclusie	65
<b>3</b>	<b>Demonologie</b>	<b>69</b>
3.1	Inleiding	69
3.2	Kennis en macht van de duivel	69
3.3	Werkwijze van de duivel	73
3.4	Prediking en catechese over de duivel	79
3.5	Toverziekte	82
3.6	De theologische context van bezetenheid	85
3.7	Interpretatieverschillen bij praktijkgevallen	88
3.8	Exorcisme	93
3.9	Exorcisme en religieuze propaganda	94
3.10	Spoken	99
3.11	Lichtgelovigheid over spoken	102
3.12	Spoken in de praktijk	105
3.13	Bijbelexegese over de duivel	107
3.14	Dissenters over de duivel	114
3.15	Conclusie	117

<b>4</b>	<b>Kwade toverij</b>	<b>121</b>
4.1	Inleiding	121
4.2	Buitenlandse gereformeerde godgeleerden over toverij	122
4.3	Vertalingen van buitenlandse geleerden over toverij	140
4.4	Opvattingen in de Republiek tot 1690	147
4.5	Prediking en catechese over toverij tot 1690	162
4.6	Jacobus Koelman contra <i>De betoverde weereld</i> van Balthasar Bekker	167
4.7	Toverij van 1690 tot 1800	169
4.8	Prediking en catechese over toverij van 1690 tot 1800	170
4.9	Conclusie	173
<b>5</b>	<b>Contramagie, profetie en astrologie</b>	<b>177</b>
5.1	Inleiding	177
5.2	Duivelbanners in prediking en catechese	178
5.3	Duivelbanners in de overige traktaten	181
5.4	Contramagie als rooms-katholiek ritueel	185
5.5	Het kerkvolk en contramagie	186
5.6	Twee praktijkgevallen	188
5.7	Waarzeggerij in prediking en catechese	190
5.8	Waarzeggerij in de overige traktaten	195
5.9	Waarzeggerij in enkele praktijkgevallen	197
5.10	Astrologie in prediking en catechese	199
5.11	Astrologie in de overige traktaten	201
5.12	Almanakken	203
5.13	Profetie	205
5.14	Twee praktijkvoorbeelden	210
5.15	Conclusie	214
<b>6</b>	<b>Superstitie, het kerkvolk en geleerden over het volksgeloof</b>	<b>219</b>
6.1	Inleiding	219
6.2	De betekenis van superstitie	219
6.3	Rooms-katholieke superstitie in prediking en catechese	221
6.4	Rooms-katholieke superstitie in overige traktaten	226
6.5	Superstitie van het kerkvolk in prediking en catechese	228
6.6	Superstitie van het kerkvolk in overige traktaten	230
6.7	Kritiek op de kennis van het kerkvolk in prediking en catechese	232
6.8	Kritiek op het kerkvolk in overige traktaten	236

6.9	Geleerdengeloof en volksgeloof	238
6.10	Lycantropie of wolfswording	251
6.11	Conclusie	254
7	<b>Toverijprocessen en bedrog</b>	259
7.1	Inleiding	259
7.2	Amersfoort 1591	261
7.3	Utrecht 1593	263
7.4	Utrecht 1595	265
7.5	Abbekerk 1659	271
7.6	Harlingen 1668	278
7.7	Middelburg 1674	280
7.8	Wat vertellen de toverijprocessen?	286
7.9	Het vroege einde van toverijprocessen in de Republiek	294
7.10	De Republiek in Europees perspectief	299
8	<b>Slotbeschouwing</b>	307
	<b>Afkortingen</b>	315
	<b>Bronnen</b>	317
	<b>Literatuur</b>	331
	<b>Register van personen</b>	347